

Olemise olemus:

TÄIUSLIK NÄGEMUS

Kui vähe me ka ei oleks kuulnud budismist teame siiski, et see on Tee. Seda Teed, mis viib Tõe mõistmisele või seisundisse, milles saame üheks Tõelusega, nimetatakse Virgumiseks või Nirvaanaks või oma sisemise budaloomuseni jõudmiseks. Selle tee kirjeldamiseks on palju erinevaid viise, Õilis Kaheksaosaline Tee on neist ehk kõige paremini tuntud.

Kaheksaosaline tee on viimane Neljast Tõest. Dharmaratta pöörlemapanemise suutra oli Buddha esimene kõnelus, mille ta pidas vahetult pärast Virgumist Sarnathi Hirvepargis. Selles suutras räägib ta inimekonnale oma suurest vaimsest avastusest, Neljast Õilsast Tõest, mille põhisisu on kannatus, kannatuse põhjus, kannatuse lõppemine ja tee kannatuse lõppemisele – viimane neist on Õilis Kaheksaosaline Tee.

Veelgi enam, kui me vaatame budismi ajalugu, siis kõigis koolkondades, kõigis traditsioonides, kas Indias, Tiibetis, Birmas, Tais, Jaapanis või Tseilonis, kuhu iganes budism on levinud, viidatakse üha uuesti Neljale Õilsale Tõele ja eriti Õilsale Kaheksaosalisele Teele. Seepärast, kuni me ei tea midagi neist tõdedest, kuni me ei mõista neid päris täpselt, eriti tõde Õilsast Kaheksaosalisest Teest, teame me budismist väga vähe.

Õilis Kaheksaosaline Tee on tõlge sanskriti keelsest *arya-astangika-margas*'st (paali k. *arya-atthangika-magga*), kus tõlge 'õilis' tuleneb sõnast *arya*. Vanas Indias kasutati seda sõna nende sissetungijate kohta, kes tulid Kesk-Aasiast India tasandikele, alistades kohalikud elanikud. Aastasade jooksul omandas sõna *arya* ja sellega suguluses olev sõna 'aarialane' pikkamisi eetilise ja vaimse tähenduse. Budismis puudu-

tab see sõna kõike, mis on otseselt või kaudselt seotud Ülima Tõeluse mõistmisega. Kõige kohta, mis liitub vaimsete asjadega, vaimse teega, vaimse eesmärgiga või mis tahes vaimse elu küljega, võib kasutada sõna *arya*. Nõnda ei tähenda *arya* ainult 'õilsat', vaid ka 'püha'. Seepärast mõned tõlkijad räägivadki meelsamini Neljast Pühast Tõest ja Pühast Kaheksaosalisest Teest kui Neljast Õilsast Tõest ja Õilsast Kaheksaosalisest Teest. (Laama Govinda rääkis mulle kord lõbusa loo. Saksamaa budismi algusaegadel oli seal kaks võistlevat koolkonda, kellest üks oli kindel, et *arya* tähendab 'õilsat', ja teine, et see tähendab 'püha'. Need kaks rühma, keda kutsuti "õilistõelasteks" ja "pühatõelasteks", olid pidevalt omavahel vaenujalal. See on ilmikas näide sellest, mismoodi üksteisega tülitsetakse, ning see peaks ka meelde tuletama, et ei tohiks end eksitada lasta ainult sõnadest. Kuigi sõnade 'püha' ja 'õilis' vahel ongi teatud vahe, on see iseenesest üpris vähetähtis.) *Asta* tähendab lihtsalt 'kaheksat', *anga* tähendab 'kehaosa', 'liiget' või 'haru'. Mõnedes tänapäeva Põhja-India keeltes kasutatakse näiteks väljendit *pancanga-pranama* ehk 'kummardus viie kehaosaga' (käed, jalad, pea), see tähendab pikaliheitmiskummaridust. (Sanskriti ja paali keeles kutsutakse pead *uttamanga* ehk 'kõrgemaks liikmeks'.) Kuigi Õilsast Kaheksaosalisest Teest mõeldakse tavaliselt kui kaheksast üksteisele järgnevast astmest või etapist, siis sõna *anga* kasutamine viitab sellele, et need astmed ei ole üksteisele järgnevad, vaid üheaegsed. See, et tee on kaheksaosaline, tähendab seda, et ta koosneb pigem kaheksast liikmest kui kaheksast astmest. *Marga* tähendab 'teed'.

TÄIUSLIK NÄGEMUS

Õilsa Kaheksaosalise Tee esimene aste on *samyag-drsti* (paali k. *samma-ditthi*). Seda tõlgitakse tavaliselt kaugeltki mitte rahuldavalt 'õigeks mõistmiseks'. Nagu paljude teiste budistlike mõistete puhul, nii ka antud juhul läheneme sõnade tõelisele tähendusele vaid algupärase keele kaudu. Mida siis *samyag-drsti* tegelikult tähendab? *Samyak* (ehk *samyag*), mis on iga kaheksa *anga* ehk 'liikme' eesliide, tähendab 'tõeline', 'kogu', 'põhjalik', 'terviklik', 'täielik', 'täiuslik'. See ei ole mingil juhul 'õige'

vastandina sõnale 'väär'. Kui räägitakse 'õigest mõistmisest', siis luuakse mulje 'õigest' mõistmisest vastandina 'valele' mõistmisele või 'õigest' tegevusest vastandina 'valele' tegevusele jne. Niimoodi tõlgendatakse teed väga kitsalt ja moralistlikult. Aga *samyak* tähendab palju enam kui vaid 'õige'. Nagu ma ütlesin, see on ka 'kogu', 'ühtne', 'täielik', 'täiuslik'. 'Täiuslik' on tõenäoliselt kõige parem tõlge.

Drsti on tuletis põhisõnast 'nägema' ja see tähendab 'nägemist', 'vaadet', 'nägemust'. See ei ole vaid 'mõistmine' ja kindlasti mitte arusaamine teoreetilises, intellektuaalses või abstraktses mõttes. See on midagi otsesest, vahetut ja intuiitivset. Kui me mõtlematult tõlgime *samyag-drsti*, tee esimese astme 'õigeks mõistmiseks', siis algab meie tutvus Buddha õpetusega ja selle praktiseerimisega valelt põhjalt. 'Terviklik nägemus' või 'täiuslik nägemus' on palju parem tõlge *samyag-drstile*. Nii tõlkides jõuame me palju lähemale tegelikule tähendusele, läheneme selle väljendi "sisemisele tundele". Kui te võrdlete neid kahte tõlget omavahel, proovides tunnetada nende vaimset laadi, siis te leiате, et 'täiuslik nägemus' on hoopis midagi muud kui 'õige mõistmine'. 'Õige mõistmine' tundub olevat vähe kulunud, tavaline ja intellektuaalne, 'täiuslik nägemus' aga just nagu avaks meile uue maailma ja viiks uude mõõttmesse. Olgu siis meie tõlge 'täiuslik nägemus': nägemus olemise loomusest, tõest ehk asjadest nii, nagu nad tegelikult on.

NÄGEMUSE TEE JA MUUTUSE TEE

India budistliku traditsiooni kohaselt jaotub kaheksaosaline tee oma olemuselt kaheks tähtsaks osaks. Esimene osa on tuntud kui Nägemuse Tee (*darsana-marga*), teine osa kui Muutumise Tee (*bhavana-marga*). Kaheksaosaline tee sisaldab seega kahte väiksemat teed, kahte järjestikust etappi. Nägemuse Teele vastab ainult esimene *anga* ehk aste ehk Täiuslik Nägemus. Muutuste Teele vastavad kõik ülejäänud seitse 'astet': Täiuslik Tunne, Täiuslik Kõne, Täiuslik Tegevus, Täiuslik Elatusvahend, Täiuslik Pingutus, Täiuslik Teadvustamine ja Täiuslik Samad-

hi. Tee kaheks jaotamise tähtsus seisneb selles, et Täiuslik Nägemus esindab esialgset vahetut vaimset taipamist ja kogemust ning ülejäänud kaheksaosaline tee esindab kogu meie olemuse muutust, kõikide selle külgede, kõikide selle kõrguste ja sügavuste muutumist vastavalt esialgsele taipamisele ja kogemusele. See esindab täielikku ja põhjalikku tunnete, kõne, inimsuhete, elatusvahendi jne. muutumist, kuid mitte tingimata toodud järjestuses. Elatusvahend, mis on tee viies 'aste', võib näiteks muutuda enne kõnet, mis on kolmas 'aste', aga lõpuks, nii või teisiti muutub kogu olemus, muutub põhjalikult koos teadvustatud ja teadvustamata külgedega.

ALGNE VAIMNE KOGEMUS

Täiuslik Nägemus ehk Nägemuse Tee võib tekkida erinevatel inimestel erinevalt. Ei ole olemas mingeid reegleid. Inimestevahelised erinevused tulevad esile ka vaimse elu valdkonnas ja seda võib näha näiteks sellest, kuidas astutakse vaimsele teele.

Mõnedel sünnib Täiuslik Nägemus seoses isikliku tragöödia või kaotusega. Kogu nende elu on häiritud nagu maavärina ajal, kus kõik, mida peeti kalliks ja lähedaseks, on purunenud. Niisuguse õnnetuse puhul, oma elu varemotel, hakatakse küsima, hakatakse nägema sügavamalt, hakatakse huvituma olemasolu mõttest.

Teistel võib Täiuslik Nägemus sündida läbi spontaanse müstilise kogemuse. (Mulle ei meeldi see sõna 'müstiline', mis paljudele toob silme ette nõiduse ja salapärasuse, kuid paremat sõna, mis siia sobiks, ei ole.) Hulgaliselt võib selliseid müstilisi kogemusi leida Bucke'i raamatust *Cosmic Consciousness*, mis ilmus 1901. aastal ja on ikka veel lugemist väärt. On tõepoolest hämmastav, kui paljudel inimestel on olnud selline kogemus: mingi eriline ekstaasi või intuiitiivse taipamise hetk või piiritu armastuse tunne, mis täiesti etteaimamatult haarab endasse, viib minema, annab elule uue mõõtme ja muudab täielikult arusaamist elust. Müstilisteks kogemusteks võib lugeda ka looduskogemusi, kui meid

haarab kauni päikeseloojangu nägemine või kui kogeme looduse suurt, kõikeläbivat rahu, vaikust ja rahulikkust.

Mõnikord võib Nägemuse Tee heiaastuda kaunist maali vaadates või head muusikat kuulates. Sellistel hetkedel võib vaimustus meid viia täiesti uude maailma. Mõnikord võib see juhtuda sügava ja pika mõtisklemise järel. Mõned inimesed katsuvad tõe haarata intellektiga. Nad püüavad tungida olemise sügavusse mõistuse ja loogikaga. See on mõtleja, filosoofi ja targa tee. Mõned inimesed tõepoolest mõtlevad endale tee Tõelusse, Nägemuse Teele.

Teistel võib see juhtuda täiesti isemoodi, näiteks praktiseerides meditatsiooni. Kui meel on rahustatud, mõtted on pagendatud ning alles on jäänud vaid kirkas selgus, siis võib sündida Täiuslik Nägemus.

Mõnikord võib see tärgata neil, kes on seotud altruistlike töödega, nagu haigete ja vanainimeste hooldamisega. Neil, kes ohverdavad iseend ja oma huvid ning toimivad täiesti 'isetult', võib avaneda isegi tegutsemise ajal Nägemuse Tee. Lõpuks, mõnedel võib see tekkida nende elukogemusest – eriti vanemaks ja küpsemaks saades. Kui kõik elu erinevad lõimed tunduvad liituvat ühte, kui elukangasse ilmub mingi mõte, siis võib Täiuslik Nägemus ärgata ka inimlikust küpsusest. Ma ei arva, et vanus automaatselt tooks endaga kaasa tarkuse, kaugel sellest. Kui asi oleks nii, siis ei tarvitseki noorena midagi teha tarkuse kogumiseks. Aga inimesel, kes on elanud inimväärset elu, võib küpsedes ja ehk vähe leebudes ja kogemuse selginedes vahel sündida Täiuslik Nägemus.

Seega võib Nägemuse Teele astumine toimuda erinevalt. Mõnel on see sündinud isegi unes. Ükskõik mil viisil Nägemuse Tee ennast ka avab, peaksime olema hoolikad, et see ei ununeks ega kaoks. See võib juhtuda väga kergelt, sest nagu ütles üks luuletaja: "Maailm on liiga palju meiega." Kogemus võib olla nii imeline, et me mõtleme – see ei unune iial. Aga veidi aja pärast, võib-olla vaid mõne päeva või nädala möödudes, ei ole sellest midagi järele jäänud, nii nagu seda ei olekski kunagi olnud. Seepärast peaks me seda kalliks pidama ja hoidma, olema sellega koos,

püüdma sellesse süveneda ja seda arendama. Lõpuks peaks lubama sellel end läbida ja muuta kogu meie olemust ja elu.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et budistlik õpetus Nägemuse Teest ja Muutumise Teest näitab meile, kuidas saaksime tõsta kogu oma elu oma parimate hetkede tasemele. Selles seisnebki vaimne areng. Seda tähendabki Õilsa Kaheksaosalise Tee järgimine: Täiusliku Nägemuse saavutamist ühel või teisel moel – ja seejärel kogu olemuse muutmist vastavalt sellele nägemusele.

OLEMISE OLEMUS

Mis on siis Täiuslik Nägemus? Budistlikus kirjanduses on Õigel Mõistmisel, nagu Täiuslikku Nägemust tavaliselt nimetatakse, palju seletusi. Võiks öelda, et neid on liigagi palju, sest mõned neist seletustest võivad viia eksiteele. Osa budismist kirjutajad näivad tahtvat 'Õige Mõistmise' pealkirja alla mahutada kogu budistliku õpetuse; kõik, mis ei mahu teiste pealkirjade alla, tahetakse toppida siia. Nad näivad mõtlevat, et kogu küsimus on õiges mõistmises: see on midagi, mida *mõistetakse*. Selle pealkirja alla sobib kogu õpetus ja filosoofia. See loob asjast vale käsitluse. Olen märganud, et sageli budismi uurijad mõtleavad, et Õige Mõistmine, Kaheksaosalise Tee esimene aste, tähendab kogu budistliku õpetuse põhjalikku tundmist, peaaegu nagu filosoofia doktori kraadi kaitsmist budistlikust filosoofiast. Mõeldakse, et enne kui võib alustada kulgemist kaheksaosalisel teel on vajalik teada kõike maadhjamikast ja joogatšaarast, sarvaastivaadast ja sautraantikast, samuti ka tien 'ai koolkonnast ja avatamsaka koolkonnast jne. Mõeldakse, et alles siis võib asuda Teele ja hakata budismi praktiseerima.

Kuid tegelikult ei ole asi nii. Peab veel kord rõhutama, et *samyag-drsti* on Täiuslik Nägemus; sellel ei ole midagi tegemist budistliku filosoofia erinevate koolkondade tundmisega. See on nägemus ja seepärast on see midagi otsest ja vahetut; oma olemuselt rohkem vaimne kogemus kui intellektuaalne arusaamine. Loomulikult võib seda kogemust, vahetut

taipamist **väljendada** intellektuaalselt, erinevate kontseptsioonide ja filosoofiliste süsteemide abil, aga see ei ole nendega samane. Nägemus ise on hoopis midagi muud, ta seisab neist kõrgemal.

Mis on siis Täiuslik Nägemus? Võiks vastata, et see on nägemus olemise olemusest. Kuid mis on olemise olemus? Sellele küsimusele on raske vastata, sest sellele on liigagi kerge vastata. See tähendab, et käepärast on liigagi palju mõisteid ja budistlikku filosoofiat. Võiks kergesti kasutada mõnd spetsiaalset terminit, viidata ühele või teisele õpetuse süsteemile ning öelda, et *see* on olemise tuum. Kuid see oleks liiga ebaaus, liiga pinnaline. Peaks hoiduma valmis mõistete mõtlematust kasutamisest. Ma püüan praegu edasi anda mitte ideede hulka ega filosoofilist süsteemi, vaid seda, mida Buddha ise oma keeles üheselt mõistetavalt nimetas *drsti'ks - nägemuseks*.

Nägemust võib edasi anda kahel erineval viisil: kujundite abil ja mõistete abil. Budismis on kolm olemise olemust kujutavat peamist kujundit. Need on Eluratas, Buddha ja Tee. Kuna need kujundid vahendavad *nägemust*, siis nende vastuvõtmist kergendab see, kui meil õnnestub neist saada minisugune 'pilt', selle asemel et me vaid 'mõtleksime' neist abstraktselt ja oletaksime, et me oleme neid mõistnud.

ELURATAS

Eluratas koosneb neljast kontsentrisest ringist. Sisemise ringi sees, mis moodustab ratta keskme, on kolm looma: kukk, madu ja siga, kes haaravad üksteisel sabast. Need loomad sümboliseerivad kolme mürki: himu, viha ja nõmedust, mis valitsevad meie meelt ja panevad maise olemasolu ratta pöörlema. Sisemist ringi ümbritsev teine ring on jaotatud kaheks osaks, mustaks ja valgeks. Valge pool kujutab eetilist teed, mis viib üles, õnne seisundisse. Must pool kujutab ebaetilist teed, mis viib alla, kannatustesse. Kolmas ring on jaotatud kuueks lõiguks, kujutades erinevaid maailmasid või olemasolu sfääre, kuhu budismi järgi olendid pidevalt uuesti sünnivad. Need kuus maailma on juma-

late, hiidude, inimeste, loomade, näljaste vaimude ja põrguolendite maailm. Eluratast ääristav kõige välimine ring on jaotatud kaheteistkümneks osaks. Need on kaksteist *nidana't* või lüli protsessis, mida nimetatakse sõltuvuslikuks tekkimiseks või põhjuse-tagajärje ahelaks (*pratitya-samutpada*). See näitab üksikasjalikult kogu sünni, elu, surma ja uuestisünni protsessi.

See on esimene tähtis kujund, esimene tähtis sümbol. See on see, millest algab meie nägemus olemise olemusest. Me näeme kogu maist tingitud e. sõltuvuslikku olemist ringi pöörlemas nagu suurt ratast – Eluratast, Surmaratast, millesse me ise ja ka kõik teised aistivad olendid on kinni püütud. Me näeme, et õigupoolest oleme me ise eluratas ja ka kõik elusolev, tingitud olemine.

B U D D H A

Buddhat kujutatakse tavaliselt istumas lootose peal või Bodhipuu, Virgumise puu all, mille laialiulatuvad oksad ja südamekujulised lehed moodustavad kauni katuse. Temast kiirgab mitmevärvilist valgust. Buddha sümbolist on palju sügavamaid ja üksikasjalikumaid versioone. Kõige tuntum on viie buda mandala, mis tuleneb esoteerilisemast õpetusest. Mandala keskel on valge buda, idas tumesinine buda, lõunas kollane buda, läänes punane buda ja põhjas roheline buda. On olemas veel keerulisemaid versioone nagu *Sukhavati*, 'puhas maa' või 'õnnelik maa'. Seda maad valitsevat budat kujutatakse koos bodhisattvatega, koos kaunite kalliskivipuude rivide, maagiliste laululindude ja paljude teiste imedega.

T E E

Vaimse arengu tee – või spiraaltee – ühendab need kaks juba eespool kirjeldatud kujundit, see juhatab Eluratast Buddhani või viie buda mandalani.

Niisugused on need kolm tähtsat sümbolit, mille kaudu budism vahendab oma nägemust olemisest. Täiuslik Nägemus on eelkõige praeguse hetke tegeliku olukorra nägemine, selle nägemine, kuidas oleme kõidetud tingitud olemisse, mille sümboliks on Eluratas. Sellele lisaks on see nägemus potentsiaalsest Virgumise seisundist, mida sümboliseerivad Buddha, viie buda mandala või *Sukhavati* ehk 'puhas maa'. Lõpuks on see nägemus Teest, mis juhib tingitud olemisest Virgumisele, võiks isegi öelda, see on nägemus kogu inimkonna arengust tulevikus.

Budistlikku nägemust olemise olemusest võib edasi anda ka mõistetega, kuigi ehk mitte nii elavalt kui kujundite abil. Tavapäraselt selgitatakse Täiuslikku Nägemust tõe nägemise ja mõistmise teatud mõistetes ja kategooriates. Tervikpildi saamiseks esitan lühidalt neist neli kõige tähtsat: Neli Õilsat Tõde, Kolm Tingitud Olemise Tunnust, karma ja taassünd ning Neli *Sunyata*'d. Neid käsitledes tuleks meeles pidada, et me ei ole huvitatud ainult teoreetilisest arusaamisest. Me püüame õpetuse kategooriate abil saada välgatuse Tõest – et jõuda mingisugusegi nägemuseni olemise olemusest.

NELI ÕILSAT TÕDE

Täiuslikku Nägemust seletatakse tavaliselt budistliku õpetuse käsikirjades kui nägemust või arusaamist Neljast Õilsast Tõest. Need on:

1. Tõde kannatusest, rahulolematuses, ebakõladest, mida me näeme kõikjal enda ümber ja kogeme ka iseendas.
2. Tõde kannatuse põhjusest, mis on isekas himu või 'janu' nii meis endis kui ka teistes.
3. Tõde kannatuse lõppemisest, teiste sõnadega kannatuse täielik väljajuurimine, hävitamine, mis tähendab Virgumist ehk Budasust.
4. Tõde kannatuse lõppemisele viivast teest, mis on Õilis Kaheksaosaline Tee.

Huvitav on märkida, et esimene ja teine Õilis Tõde ehk kannatus ja

kannatuse põhjus vastavad Eluratta sümbolile. Kannatus on tagajärg ja himu on põhjus, nende vahel valitseb põhjuse-tagajärje või mõju-vas-tasmõju suhe. Neil on samasugune tsükliline loomus kui Elurattalgi. Kolmas tõe kannatuse lõppemisest vastab Buddha kujundile või viie buda mandalale. Neljanda Õilsa Tõe – Kaheksaosalise Tee – vaste on spiraaltee kujund. Niisiis me näeme, et Neli Õilsat Tõde esindavad mõisteliselt sama, mida varem kirjeldatud kujundid esindavad sümboolselt. Mõlemad esitusviisid väljendavad sama nägemust: nägemust Tingitud Olemise olemusest, nägemust Tingimatust Olemisest ja nägemust Teest, mis juhatab ühest teise.

TINGITUD OLEMISE KOLM TUNNUST

Tingitud Olemise Kolm Tunnust on: Tingitud Olemine on kannatus, see on püsimatu ja selles pole tõelist isesust.

1. Tingitud Olemine on kannatus

Budismi järgi on kolm erinevat kannatuse laadi. Kõigepealt konkreetne kannatus, näiteks kui teil valutab hammas või kui te löikate sõrme. Teiseks on potentsiaalne kannatus. Näiteks see, kui te omate midagi, mis toob teile rõõmu. Isegi siis, kui see praegu on rõõmu allikaks, on see potentsiaalselt kannatus, ühel päeval võib see otsa lõppeda ja tegelikult lõpebki. Lõpuks on metafüüsiline kannatus, mis tekib, kuna maailmas ei saa miski maine ehk tingitu pakkuda inimsüdamele või inimhingele täielikku rahuldust. Tõelise ja kestva rahulduse võib leida vaid Tingimatus, Tões iseendas. Seepärast on kõik muu selles mõttes mingi kannatuse peidetud vorm. See tähendab, et kunagi ei saa olla tõeliselt õnnelik enne, kui ei olda Virgunud.

2. Tingitud Olemine on püsimatu

Teame liigagi hästi, et kõik tingitud asjad on püsimatud. Iga päev, iga tund ja iga minut toob meieni tõsiasja, et miski ei püsi, miski ei kes-

ta. Kõik kulgeb, kõik voolab pidevalt. Miski ei jää samaks isegi kahe üksteisele järgneva sekundi jooksul. Me jääme kogu aeg vanemaks ja asjad meie ümber kuluvad. Pole olemas stabiilsust ega turvalisust. Meile meeldib mõelda, et me omame midagi igavesti, aga see 'igavesti' kestab vaid mõne aasta, mõne päeva, tunni või minuti. Eriti tähtis külg Täiuslikust Nägemusest - kui seda kohandada maistele asjadele - on kogu selle muutuvuse ja kaduvuse selge nägemine, selle tajumine, et mitte millessegi ei saa klammerduda pikaks ajaks.

3. Tingitud Olemises pole tõelist isesust

---

15 *Täiuslik
nägemus*

See Täiusliku Nägemuse külg on nii raskesti käsitletav, et nõuab omaette loengut. Kõik, mida selle kohta siin võib öelda, on see, et tingitud maailmas või meis endis kui tingitud nähtuses ei ole tõelist isesust, tõelist isiksust ega üldse midagi tõelist. Vaadates iseend, võime kergesti märgata, kui tühjad, ebatõelised ja õõnsad me oleme – meie mõtted ei ole tõelised mõtted, meie tunded ei ole tõelised tunded. Meie sisemus ei tundu olevat tõeline, ehtne, usaldatav. Õigupoolest ei leia ehtsust ja tõelist olemust mitte kusagil ilmaliku või tingitud olemise tasemel, see on olemas vaid Tingimatu Tõeluse tasemel.

KARMA JA UUESTISÜND

Seda õpetuse kategooriat ehk Täiusliku Nägemuse väljendust mõistelises vormis esitatakse budistlikes tekstides väga elavalt, tihti peaaegu maaliliselt. Kirjeldatakse, kuidas Buddha ja teised Virgunud olendid on näinud Virgumise lävel oma silme ees iseenda ja teiste olendite kogu sündimise, suremise ja uuestisündimise suurt panoraami – kõikide olendite jätkuvat sündi, surma ja uuestisündi. Jälgides kogu karma kulgu ühest elust teise, on nad näinud väga selgelt, kuidas inimesed varem tehtud tegude tõttu kannatavad või saavad õnnelikuks ja kuidas nende eelnevad elud määravad ära nende uue sünni olemuse.

Siiani mainitud õpetused – Neli Õilsat Tõde, Kolm Tingitud Olemise

Tunnust ning karma ja uuestisünd – on püüdnud Täiuslikku Nägemust olemise olemusest väljendada kontseptuaalselt. Kõik need õpetuse kategooriad on pärit hinajaana traditsioonist, aga Täiuslikku Nägemust võiks võib-olla veel sügavamalt väljendada mahajaana õpetustega. Üks tähtsamaid neist on Neli *Sunyata*'d.

NELI *SUNYATA*'D

Sunyata on otseses tõlkes 'tühjus', kuid selle tähendus sisaldab endas palju enam. Olenevalt tekstist võib *sunyata* tähendus olla 'tõeline', 'ebatõeline' või 'ei tõeline ega ebatõeline' – see on üsna hämmastama-panev sõna. Järgnevalt käsitledes nelja *sunyata*'d, tuleks meenutada, et need ei ole metafüüsilise fantaasia tooted, vaid nendega püütakse edasi anda nägemust, mida Virgunud on tõepoolest näinud ja kogunud.

1. *Samskrta Sunyata – Tingitu Tühjus*

Tingitu Tühjus tähendab, et tingitud, nähtumuslikus, suhtelises olemasolus puuduvad need tunnused, mis on iseloomulikud Tingimatule, Absoluudile, Tõele. Tingimatu tunnused on kõigepealt õnn, teiseks püsivus (mitte selles mõttes, et see oleks ajas jätkuv, vaid et see hõlmab teise mõõtme, kus aega ei ole olemas) ja kolmandaks tõeline olemus, Ülim Tõelus. Tingitud olemine on tühi neist Tingimatu tunnustest. Tingitu tunnused on vastupidised, need on rahulolematus, püsimatus ja ebatõelisus. Sel põhjusel öeldakse, et Tingitu on tühi Tingimatust, samsaara on tühi nirvaanast. Praktikas tähendab see, et me ei peaks ootama, et leiame suhtelise olemasolu voolust seda, mida võib pakkuda vaid Absoluutne, Tingimatu.

2. *Asamskrta sunyata – Tingimatu Tühjus*

Tingimatu Tühjus tähendab, et Tingimatus puuduvad Tingitu tunnused. Tingimatus, Nirvaanas, ei ole muret ega kannatust, ei kaduvust ega ebatõelisust, mis on Tingitu tunnused; seal on vaid nende vastandid

oma täiuses. Nii nagu Tingitust ei leia Tingimatut, nii ei leia ka Tingimatust Tingitut.

Need kaks esimest *sunyata* liiki on ühised kõigile budismi vormidele. Vastastikku teineteist välistades esindavad nad selgesti päris dualistlikku lähenemisviisi, aga vaimse elu algetapil on selline lähenemisviis põhjaks, millelt saab hakata edasi liikuma. Me peame algul mõtlema “siin on Tingitu ja seal on Tingimatu; ma tahan pääseda siit sinna”. Selline mõtteviis aitab meid algul.

Hinajaana traditsiooni järgi on Tarkus – asjade nägemine sellisena, nagu need tegelikult on – kõikide välismaailma asjade ja inimeste ning samuti vaimsete nähtuste nägemine *dharm*’dena. Sõnal *dharm* on palju tähendusi. Tavaliselt tähendab see ‘õpetus’ või ‘doktriin’, siin on see aga hoopis teises tähenduses. Hinajaana traditsiooni järgi ei ole tõeluses olemas sellist objektiivset olemasolu või asja nagu näiteks maja, puu või mees. Kui me vaatame neid asju lähemalt, uurides ja analüüsides neid, siis nad muutuvad just nagu ebamateriaalseks. Lõpuks nad kipuvad taanduma jagamatute algosakeste pidevaks vooluks, mis kujutab endast mitteisikulisi, ebamateriaalseid, psühhofüüsilisi protsesse. Neid nimetatakse *dharm*’deks.

Mahajaana traditsioonis tähendab Tarkus seda, et ka *dharm*’d taandatakse *sunyata*’ks. Kui me näeme maailma asjadena ja isikutena, siis mahajaana järgi tuleneb see jämedast meeletest. Ja see jäme meeletete taandub, kui me õpime asju ja isikuid nägema *dharm*’dena. Aga mahajaana läheb veelgi kaugemale: see õpetab, et näha asju *dharm*’dena, ei tähenda näha neid Ülimas Tõeluses. Me näeme maailma *dharm*’dena õrna meeletete tõttu ning ka see tuleb eemaldada. Me saame selle eemaldada teadmise, et ka *dharm*’d on *sunyata*. Mahajaanas nimetatakse tarkust Ülimaks Tarkuseks või Ülimaks Mõistmiseks, *Prajna Paramita*’ks. Ülim Tarkus on see, et *sunyata*’d nähakse kõikjal, alati ja kõigis olukordades. Kolmas ja neljas *sunyata* liik on eriti omane mahajaanale.

3. Maha Sunyata – Suur Tühjus

Mahajaana käsitluses sõna 'maha' otsene tõlge on 'suur', kuid alati tähendab see 'sunyata'sse puutuma' või 'sunyata'ga liituma'. Mahajaana on 'sunyata sõiduk'. *Maha sunyata's* ehk Suures Tühjuses me taipame, et erinevus Tingitu ja Tingimatu vahel ei ole ülim tõde, vaid et see eritelu tuleneb dualistlikust mõtlemisest. Me võime harjutada vaimset elu kümme, viisteist, kakskümmend aastat, lähtudes oletusest, et Tingitu on Tingitu ja Tingimatu on Tingimatu. Kuid lõpuks tuleb õppida nägema, et see eristamine on 'tühi', et ka eristamine ise tuleb ületada. Paljalt intellektuaalsest või teoreetilisest arusaamisest või spekulatsioonist ei piisa – me peame nägema ja kogema seda, et *rupa* ja *sunyata*, kuju ja tühjus, Tingitu ja Tingimatu, tavalised olendid ja budad, on oma olemuselt üks ja sama, Ülim Tõelus. See on *maha sunyata*, Suur Tühjus, kus kõik erinevused ja vastandlikkused sulavad, kaovad, hävivad. Just selles suures tühjuses kardavad kaduda, ära haihtuda isegi väga vaimsed inimesed. Tahetakse klammerduda oma dualistliku mõtlemisviisi külge – mina ja teised, see siin ja too seal –, aga lõpuks tuleb see kõik ületada. See on "Tiigri Koobas", mis on märkimisväärne selle poolest, et sinna läheb palju jälgi, kuid ükski neist ei tule sealt välja. Seetõttu see ongi nii kütkestav.

4. Sunyata Sunyata – Tühjuse Tühjus

Tühjuse Tühjus kõneleb meile, et tühjus on iseenesest ainult mõiste, ainult sõna, ainult heli. *Maha Sunyata's* ollakse ikka veel õrnalt kinni mõtetes, dualistlikes kogemustes. Isegi see tuleb lõpuks hüljata. Pärast seda tuleb *sunyata sunyata*, seal ei ole enam midagi ütelda. Kõik, mis on järele jäänud, on vaikus – aga täiuslik vaikus, 'kõuemürina sarnane vaikus'.

Kõik need, nii hinajaana kui ka mahajaana õpetuse kateegooriad, püüavad nägemust olemise olemusest väljendada mõistelises vormis. Hoolimata sellest, et ka see on tähtis, ei tule nende mõistete sees liiga

kaua viibida, muidu võib segamini ajada Täiusliku Nägemuse puhtalt teoreetilise õige arusaamisega. Loodan, et selles kõnes õnnestus mul selgitada ja rõhutada, et *samyak drsti* on nägemus, olemise olemuse vahetu taipamine – vaimne kogemus, mille põhjal tuleb meil oma elu ja olemist muuta igas suhtes ja kõigil tasanditel.

Lõpetan oma loengu Täiuslikust Nägemusest võrdluspildiga, et mõisteline käsitlus ei saaks liigselt rõhutatud. Kujutleme, et tahame ette võtta teekonna kõrge mäe tippu. Mida me kõigepealt teeme? Kõigepealt uurime me maakaarti, kus on näha ümbritsevad eelmäestikud ja mägi ise. See kaardiga tutvumine vastab budistliku õpetuse teoreetilisele uurimisele; see on tutvumine maadhjamikaga, joogatšaaraga, sarvaastivaadaga ja teiste õpetustega. Aga lõpuks me peame alustama oma matka, mis meil kavas on – või vähemalt alustama laagri ülesseadmist. See vastab sellele, et me hakkame praktiseerima Buddha õpetust. Lõpuks, päevade, nädalate, kuude viisi matkates, näeme põgusalt oma silme ees kauguses kõrget mäetippu, oma matka peasihti. Matkanud veidi ja kaugel veel mäejalamist, näeme kauguses sätendamas lumist mäetippu. Me tajume seda vahetult – saame sellest nägemuse – olgugi et väga kaugelt. See põgus välgatus vastab Täiuslikule Nägemusele, see annab meile uut jõudu ja innustust ning julgustab meid matka jätkama.

Sealt edasi võime jätkata oma matka, pilk kinnitunud mäetippu, kaotamata seda enam iialgi silmist, välja arvatud vaid mõned vähesed hetked. Me võime mitte enam hoolida matka pikkusest või kestusest, maastiku raskustest, külmast või kuumusest. Võime unustada näljagi, kui vaid meie pilk on kindlalt kinnitunud mäetippu. Oleme õnnelikud, teades, et päev-päevalt pääseme üha lähemale ning ühel päeval leiame end mäejalamilt. Matkamine, mäetippu silme ees hoides, vastab ülejäänud Öilsa Kaheksaosalise Tee astmetel kulgemisele. Lõpuks märkame, et oleme jõudnud mäe alumistele nõlvadele. Me võime leida end isegi mäetipu puutumatul puhtal lumevaibal – me võime leida end saavutanud Virgumise, Budasuse.